

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ, СПІВЕЦЬ РАДОЩІВ І СМУТКУ

Марія Хорцева,

учитель-методист музичного мистецтва спеціалізованої школи №185 ім. В. Вернадського (м. Київ)

Розроблений урок з музичного мистецтва в 6-му класі ознайомлює учнів з творчістю українсько-го композитора М. Леонтовича на прикладі його хорових творів – обробок українських народних пісень, що передають величезний спектр почуттів.

Ключові слова: урок музики, 6-й клас, Микола Леонтович, обробка пісні.

Мета: ознайомити учнів з творчістю українського композитора Миколи Дмитровича Леонтовича; допомогти учням зрозуміти, що мовою музики можна передати найзаповітніші людські почуття; показати на прикладах відмінності між оригіналом української народної пісні та її обробкою.

На дошці вивішено плакати з поясненням слів і понять:

Хор – 1) співацький колектив, створений для спільного виконання зазвичай багатоголосних вокальних творів; 2) музичний твір, призначений для хорового виконання.

Аранжування (від франц. – упорядковувати) – 1) перекладання музичного твору для іншого, порівняно з оригіналом, складу виконавців; 2) обробка мелодії для виконання на музичному інструменті або для голосу із супроводом.

Обробка – видозмінення музичного твору, наприклад, створення багатоголосся на основі одноголосної пісні.

Підголосок – варіант, відхилення основної мелодії (голосу) народної пісні.

Мішаний чотириголосний хор – хор, до складу якого входять жіночі (сопрано, альти) та чоловічі (тенори, басы) голоси.

Обрядова пісня – пісня, що виконується під час народного обряду (дійства).

Календарно-обрядові пісні пов'язані зі святкуванням народних свят за календарем: зимові – колядки і щедрівки, весняні – веснянки, літні – купальські, осінні – обжинкові.

Щедрівка – 1) одна з обрядових народних пісень; 2) величальне новорічне поздоровлення; 3) календарно-обрядова величальна пісня, що виконується, на Щедрий вечір, під Новий рік.

Пояснення: під час уроку вчитель звертається до понять, які написані на дошці, і читає їх разом з учнями, щоб вони запам'ятавали й усвідомлювали нову термінологію.

Хід уроку

Учитель. Чи знайома вам ця пісня? (Виконує українську народну пісню «Дударик»). Про що або про кого вона написана, коли та про які часи в ній ідеться? (Обговорення змісту пісні). Спробуймо прочитати текст пісні, виділяючи акценти (на дошці записано слова пісні, крупнішим шрифтом відмічено наголоси у словах).

Дударик (українська народна пісня)

- Діду мій, дударИку, ТИ ж, було, селом Ідеш, ТИ ж, було, в дуду гРАєш.
- ТЕпер тебе немаЄ, Дуда твоя гуляЄ, А пищики зосталися, Казна-кому досталися.

Примітка: звернути увагу дітей, що наголоси в рядках народних пісень зміщуються.

– Проаналізуємо мелодію: що помічаємо, коли слухаємо її? (Пісня побудована на короткому мотиві, що повторюється декілька разів).

– Спробуймо з'ясувати: що це за цікаві слова – дудар, дударик, пищик? (Учні відповідають, а вчитель доповнює). Отже, дудар – 1) майстер, який виготовляє дудки; 2) музикант, який грає на дудці. Дударик – той же дудар, тільки названий пестливо. Пищик – дудочка, свистілка, що видає високі протяжні звуки.

Вокально-хорова робота. Виконання української народної пісні «Дударик» (соло, ансамблем, хором).

Сприймання музики та її аналіз. Зараз ви почуєте «Дударик» у запису. Вам буде два завдання під час слухання: 1) Прослідкувати за характером пісні – чи однаковий від початку до кінця; якщо змінюється – на яких словах і як (яким стає характер музики, що цьому допома-

гає)? 2) Хто виконує пісню – один виконавець, ансамбль чи хор? (*Слухання хору «Дударик» М. Леонтовича*).

Обговорення з учнями: 1) характеру пісні – світла, благородна, щира, сердечна, тепла, легка, мила, добра, чуйна, добросердна, грайлива, танцювальна; потім – тужлива, журлива, сумна – як спогад про того, кого вже немає; 2) засобів музичної виразності – мелодії, ритму, темпу, динаміки.

> Як ви вважаєте, чому звучить така чуйна, тепла, грайлива, світла, а часом і радісна музика, коли мова йде про людину, якої вже немає серед живих?

> Якою людиною може бути дідусь-дудар? (*Добродушною, людяною, любив музику і людей, бо грав для них, тому й пам'ять про себе залишив добру*).

> Як почуття у вас виникають, коли слухаєте таку музику? (*І радісні, й сумні*).

Учитель. Отже, музика може передавати будь-які почуття, однак може показувати, як ці почуття змінюються, от як, наприклад, у цій пісні – від радості до смутку.

Один з найвидатніших українських композиторів, хто майстерно здійснював обробки народних пісень, – Микола Дмитрович Леонтович (*демонструється портрет М. Леонтовича*). Щойно ви слухали його твір. Хто ж його виконував? (*Мішаний хор*). Пісню «Дударик» можна виконати і сольо, і хором. «Дударик» написаний композитором для мішаного хору. Пригадаймо, що таке мішаний хор. Щоб кожний голос у хорі мав свою партію цієї пісні, композитор її аранжував, тобто розклав на голоси, які разом створюють чудове співзвуччя. Таким чином, М. Леонтович використав українську народну пісню «Дударик» для написання хору «Дударик», тобто, зробив **аранжування, обробку** цієї пісні.

Виклад основного матеріалу уроку. Учні підготували невеличкі розповіді про композитора. Послухаймо й визначмо, чия доповідь вам сподобалась найбільше і чому.

Перший виступ. Микола Дмитрович Леонтович (1877–1921) – видатний український композитор, автор хорових обробок українських народних пісень, хоровий диригент, педагог, громадський діяч (*факти з біографії композитора*).

Другий виступ. Я розповім про дитячі роки та юність композитора. Він народився на Поділлі. Початкову музичну освіту отримав від батька, який грав на віолончелі, скрипці та керував хором семінаристів. Навчався в Немирівській гімназії, духовному училищі та духовній семінарії в Кам'янці-Подільському, де вивчав теорію музики та хоровий спів. Там же опанував скрипку, фортепіано та деякі духові інструменти. Працював учителем співу та музики в сільських школах, Єпархіальному жіночому училищі в м. Тульчині (на Вінниччині). Заснував у Тульчині музичну школу. Деякий час викладав у музично-драма-

тичному інституті ім. М. Лисенка. Організував кілька хорових колективів за місцем проживання.

Третій виступ. Леонтович був надзвичайно талановитою і скромною людиною. Майже все своє недовге життя він присвятив педагогічній діяльності та відродженню української народної пісні через обробку (аранжування). Глибока любов до народу збагачувала творчість Леонтовича. Як композитор він виріс на українській пісні, писав самобутні високохудожні твори, що відкривають світові велику мудрість і невмирущу красу людської душі. Хорові обробки українських народних пісень, а їх у Леонтовича понад 150, є неперевершеними зразками хорового мистецтва й виконуються всіма українськими хоровими колективами в Україні та закордоном, серед них і хорова обробка «Дударика».

Учитель. Завдання для всіх учнів – вдома відшукати цікаві факти про життя та творчість композитора та розповісти про них на уроці в рубриці: «Цікавинки про композитора». А зараз на вас чекає фрагмент навчального фільму про М. Леонтовича (*обговорення фрагмента*).

> А тепер загадка: за інтонацією впізнайте пісню (*учитель на фортепіано грає початок української народної пісні «Щедрик»*).

> На скількох звуках будується пісня «Щедрик»? На рахунок «три» показати на пальцях.

> Скільки звуків у цій інтонації не повторюються? Показати на пальцях.

Вокально-хорова робота над піснею:

❖ Проказати текст пісні в її ритмі, виділити наголошені склади.

Щедрик (українська народна пісня)

1. ЩЕдрик, щедрик, ЩЕдрівочка, Прилетіла лАстівочка.

2. СтАла собі щЕбетати, ГОсподаря вІкликати:

3. – ВІйди, вийди, ГОсподарю, ПОдивися нА кошару.

4. ТАм овечки Окотились, А ягнички нАродились.

5. В ТЕбе товар вЕСь хороший. БУдеш мати мірку грошей,

6. ХОч не гроші, ТО полова, – В ТЕбе жінка чОрноброва.

7. ЩЕдрик, щедрик, ЩЕдрівочка,

Прилетіла ... (пауза) ... лАстівочка.

❖ Проспівати пісню.

❖ З'ясувати з учнями значення невідомих слів: **полова** – 1) відходи обмолочування зернових, що використовуються як корм для тварин; 2) щось зайве, непотрібне, що не має суттєвого значення. *Поміркувати:* коли ще вживають це слово, в якому значенні (приказка – «У неї полова в голові»).

Учитель. У багатьох новорічних щедрівках звістку про настання Нового року приносить весняна пташка,

найчастіше ластівочка чи зозуленька. Як ви думаєте, чому в пісні «Щедрик» співається «прилетіла ластівочка»? Адже це новорічна щедрівка... (Відповіді дітей). Справді так, раніше слов'яни святкували Новий рік навесні, коли прокидалась природа. Тому в щедрівках часто зустрічаються птахи – «ластівочка», «зозуленька». (Демонстрація різдвяних ілюстрацій, листівок).

Назва «Щедрик» походить від старовинного українського обряду щедрювання – побажання щедрого вечора, сімейного щастя, успішного господарювання й добра на Новий рік – з 13 січня (Старий Новий рік). Щедрівки співали до 19 січня (Йордана – Водохреща). Щедрівники – ряджені діти й молодь – з жартами й примовками вігають господарів з наступаючим Новим роком, а господарі щедро обдаровують щедрівників чимось смачним або грішми. Які почуття в собі несе щедрівка? (Почуття радості, щастя, свята).

Погляньмо, як передаються почуття мовою фарб в образотворчому мистецтві – перегляд репродукцій картин на новорічно-різдвяну тематику (за вибором учителя).

Слухання. Хор «Щедрик» М. Леонтовича.

Учитель. Уся мелодія, яку майстерно обробив (аранжував) М. Леонтович для мішаного чотириголосного хору й прикрасив барвистими підголосками, складається з одного «зерна»-інтонації – чотирьох звуків, які повторюються в пісні 36 разів. З цієї скромної інтонації М. Леонтович створив відомий у всьому світі хор «Щедрик».

Хор «Щедрик» настільки популярний, що звучить і в деяких фільмах. Чи не пригадаєте, в яких? (Перегляд фрагмента к/ф «Сам удома»). Як ви думаєте, які почуття викликала ця музика в героя фільму? Що допомогла йому зрозуміти ця музика? (Музика допомогла зрозуміти, що найближчі люди для кожного – це рідні, які потребують тепла, любові, захисту і піклування).

У цьому американському фільмі пісня звучить не так, як у оригіналі, а Хто помітив, у якому виконанні прозвучав щойно хор «Щедрик»? (Дитячий хор).

Ну, а тепер – наша рубрика:

Цікавинки про композитора та його твір

Коли вперше американські космонавти вирушили в міжзоряний простір, то разом із багатьма улюбленими творами взяли й «Щедрика» Миколи Леонтовича. Цей твір співають повсюдно у Франції, Англії, Голландії, Польщі, країнах Латинської Америки, Канаді та США.

Кому пощастило ці святкові дні провести на Заході, той на кожному кроці чує знайому мелодію пісеньки «Carol of the Bells», що звучить у супермаркетах і маленьких крамничках, у ресторанах і по радіо. Саме під її звучання в Голівуді відкривають шампанське на Різдво, прославляють Ісуса в храмах. Проте мало хто знає, що автор цієї безсмертної мелодії – український композитор Микола Леонтович. Саме його різдвяна пісня «Щедрик» у перекладі англійською мовою підкорила весь світ. У 1921 році «Щедрик» був уперше виконаний у знаменитому «Карнегі-холі» під час гастролей українського хору в США. Відтоді ця пісня – справжній різдвяний гімн, що не знає територіальних та часових кордонів.

«Щедрик» Леонтовича звучить під час запуску в космос «Шаттлів», у фільмі «Сам удома» з Макколем Калкіним у головній ролі, у популярних на Заході гумористичних мультиплікаційних серіалах «Південний парк» і «Сімейний чоловічок», щотижневій розважальній програмі «У суботу ввечері»... Спеціалісти підраховували, що якщо би у свій час Леонтович отримав авторські права на виконання «Щедрика», то став би ... мільярдером. Ось такий геній нашого українського народу – композитор Микола Леонтович.

Учитель. Найкращі пісенні традиції нашого народу Леонтович відобразив у своїй музиці, прославивши Україну на увесь світ, показавши, що багатогранні почуття притаманні всім людям – ось чому його музика не знає кордонів.

Вокально-хорова робота. Грядуть свята, і люди традиційно виконуватимуть колядки й щедрівки. Звертаємось до написаних на дошці понять: **обрядова пісня, календарно-обрядові пісні.**

Учитель. Пригадайте, хто колядував на Україні? А хто щедрював і коли?

У той час, як колядки переважно співають хором, то щедрівки можна виконувати соло. У кожній оселі радо чекали приходу щедрівників – це вважалося доброю прикметою, віщувало багатий врожай і добробут. Та перед тим, як зайти до хати, щедрівники мали отримати запрошення. Отож, зібравшись на подвір'ї господаря, вони співали під вікнами: «Ой чи є, чи нема пан господар вдома?» Ось послухайте і приєднуйтеся до мого співу! Я бажаю вам усіляких гараздів, щастя, здоров'я у Новому році.

Підсумок уроку. Придумайте підсумкові запитання до нашого уроку та задайте їх вашим однокласникам.

Домашнє завдання: відшукати цікаві факти з біографії М. Леонтовича та розповісти про них на уроці.